Π ρ ο λ ο γ ι κ ά

Στο μικρό αυτό βιβλίο αναπαράγεται, με ελάχιστες διορθώσεις και προσθήκες, το κείμενο των διαλέξεων με τίτλο «Φιλοσοφία της Μουσικής» που δόθηκαν την άνοιξη του 2012 στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών και στο πλαίσιο του Ελεύθερου Εργαστηρίου Μουσικής Παιδείας που διοργανώνει η Μεγάλη Μουσική Βιβλιοθήκη «Λίλιαν Βουδούρη». Το υλικό των διαλέξεων διαρθρώθηκε έτσι, ώστε να καλυφθεί με σύντομο πλην όμως περιεκτικό τρόπο ένα μεγάλο φάσμα ζητημάτων που αφορούν παλαιότερες και νεότερες φιλοσοφικές συζητήσεις περί μουσικής και διατυπώθηκε έτσι, ώστε να είναι όσο γίνεται πιο προσιτό στον «μέσο», πλην όμως στοιχειωδώς ενημερωμένο ακροατή. Προσωπικά πιστεύω πολύ στην εκλαΐκευση της επιστημονικής γνώσης, υπό τον όρο, φυσικά, ότι δεν ζημιώνει την σοβαρότητα του αντικειμένου και δεν αφαιρεί από κρίσιμες διαστάσεις της επιστημονικής συζήτησης.

Το βιβλιαράκι αποτελείται από δύο μέρη. Στο πρώτο («Στοιχεία») εξετάζονται κριτικά μια σειρά από ζητήματα που αφορούν τη μουσική αυτή καθ' εαυτήν: τη σχέση της με τον χρόνο, το πρόβλημα της μουσικής μορφής (μορφολογία) και της μουσικής έκφρασης, τους όρους και τα όρια του νοήματος στη μουσική και τη σχέση μουσικής και γλώσσας, τις προϋποθέσεις της «αληθινής» (Adorno) μουσικής ερμηνείας και, τέλος, το δύσκολο και «ακανθώδες» πρόβλημα της αξίας στη μουσική. Στο δεύτερο μέρος («Περιβάλλοντα») η μουσική εντάσσεται στα συμφραζόμενά της,

που διαρθρώνονται σε τρεις σημαίνοντες αναβαθμούς: την κοινωνία (κοινωνιολογία της μουσικής), τον πολιτισμό (πολιτισμική σπουδή και ανθρωπολογία της μουσικής) και την ανθρωπότητα (φιλοσοφική ανθρωπολογία της μουσικής). Η πραγμάτευση όλων των παραπάνω θεμάτων έχει κριτικό χαρακτήρα, με την έννοια ότι γίνεται προσπάθεια η σκέψη να κινηθεί όσο γίνεται πιο ευέλικτα μεταξύ της «Σκύλλας» του δογματισμού και της «Χάρυβδης» του σχετικισμού.

Οφείλω βεβαίως να ενημερώσω τον αναγνώστη ότι η ανά χείρας εισαγωγή σε καίρια ζητήματα της μουσικολογίας, μολονότι συμπυκνωμένη, παραμένει εξαιρετικά σύντομη και ενδεχομένως αφήνει απέξω μια σειρά από προβλήματα και προσεγγίσεις που ορισμένοι θα θεωρούσαν εξόχως σημαντικά. Θα ήμουν επομένως ευτυχής αν η σύντομη αυτή εισαγωγή έδινε απλώς ένα καλό έναυσμα στους ενδιαφερόμενους αναγνώστες να συνεχίσουν τη μελέτη τους σε ευρύτερο και πιο εξειδικευμένο επίπεδο. Για τον σκοπό αυτό στο τέλος κάθε κεφαλαίου δίνονται βιβλιογραφικές καταστάσεις αποτελούμενες από βιβλία και άρθρα στα οποία ο Έλληνας αναγνώστης μπορεί να έχει εύκολη πρόσβαση τόσο στις βιβλιοθήκες του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών και του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, όσο και μέσα από ιστότοπους ψηφιοποιημένων περιοδικών όπως το JSTOR.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω στον εκδοτικό οίκο Fagotto για την υλοποίηση της έκδοσης, αλλά και συγχαρητήρια για την ποιοτική του προσέγγιση στο ζήτημα της ελληνόγλωσσης μουσικής βιβλιογραφίας.

Μάρκος Τσέτσος
Καλοκαίρι 2012

Εισαγωγικά

Η μουσική τράβηξε την προσοχή των φιλοσόφων από την αρχαιότητα. Οι Πυθαγόρειοι αναγνώρισαν στη μουσική το ιδανικό πρότυπο για την κατανόηση των μυστικών του σύμπαντος, ο Πλάτωνας αναρωτήθηκε για την ηθική επίδραση της μουσικής και ο Αριστοτέλης για το ρόλο της στην πολιτική παιδεία του ανθρώπου. Η καταλυτική συμβολή της μουσικής σε κάθε είδους κοινωνική δραστηριότητα, θρησκευτική, πολιτική, αισθητική, δεν άφησε ασυγκίνητους τους φιλόσοφους της ύστερης αρχαιότητας και του Μεσαίωνα, οι περισσότεροι από τους οποίους κινήθηκαν στις βασικές γραμμές της αρχαιοελληνικής σκέψης. Η πραγματική επανάσταση στη φιλοσοφική προσέγγιση της μουσικής έμελε, ωστόσο, να έρθει στους νεότερους χρόνους: από τον Καρτέσιο (Descartes) και μετά, δεν υπάρχει σημαντικός φιλόσοφος που να μην έκανε με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τη μουσική αντικείμενο της σκέψης του. Ο Rousseau, για παράδειγμα, βλέπει στη μουσική την αυθεντική μορφή επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων και το θεμέλιο της γλώσσας· για τον διαφωτιστή Kant η μουσική μπορεί μεν να είναι «περισσότερο απόλαυση παρά καλλιέργεια», η επίδρασή της όμως στο ανθρώπινο θυμικό είναι ασύγκριτα αμεσότερη και βαθύτερη σε σχέση με κάθε άλλη τέχνη· ο Hegel τοποθετεί τη μουσική στο υψηλότερο βάθρο της ιεραρχίας των τεχνών, ένα μόλις σκαλοπάτι κάτω από την ποίηση, ενώ για τον Schopenhauer και τον Nietzsche η μουσική είναι μακράν η σημαντικότερη από όλες τις τέχνες, αποκάλυψη των αληθινών περιεχομένων της ανθρώπινης

ύπαρξης και του κόσμου. Στον 20ο αιώνα η μουσική έγινε προνομιακό αντικείμενο έρευνας όλων σχεδόν των τάσεων της φιλοσοφίας, από τη φαινομενολογία και την αναλυτική παράδοση μέχρι τη μαρξιστική κριτική θεωρία, τον φιλοσοφικό μεταμοντερνισμό και την αποδόμηση.

Εδώ εντούτοις δεν θα ασχοληθούμε με τη φιλοσοφία της μουσικής από ιστορική σκοπιά. Δεν θα δούμε δηλαδή τι είπε ο ένας ή ο άλλος φιλόσοφος για τη μουσική. Θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε όσο γίνεται πιο σύντομα και απλά μια σειρά από θεμελιώδη ερωτήματα για τη μουσική, στα οποία μόνον η φιλοσοφία μπορεί να δώσει απαντήσεις, με άλλα λόγια μια σειρά από φιλοσοφικά ερωτήματα για τη μουσική. Τι είναι όμως ένα φιλοσοφικό ερώτημα; Ένα φιλοσοφικό ερώτημα δεν ζητά να μάθει ούτε τι είδους αντικείμενο είναι κάτι, ούτε πώς, ούτε από ποιον είναι φτιαγμένο. Η απάντηση «μια καρέκλα» στο ερώτημα «τι είναι αυτό;» είναι μια μη φιλοσοφική απάντηση σε ένα μη φιλοσοφικό ερώτημα. Αν όμως στο ερώτημα «τι είναι αυτό» δοθεί η απάντηση «ένα αντικείμενο» και αμέσως ακολουθήσει το ερώτημα «τι είναι ένα αντικείμενο;», τότε το τελευταίο ερώτημα είναι αμέσως ένα φιλοσοφικό ερώτημα. Τα φιλοσοφικά ερωτήματα, με άλλα λόγια, αφορούν *γενικές έννοιες* με τις οποίες κατανοούμε την πραγματικότητα όπως: αντικείμενο, υποκείμενο, χρόνος, χώρος, ύλη, φύση, ύπαρξη, νόημα, γνώση, αξία, επικοινωνία, κοινωνία, άνθρωπος κ.ο.κ. Έτσι και στη μουσική, ερωτήματα του τύπου «πως λέγεται το κομμάτι που ακούω;», «ποιος είναι ο συνθέτης του;», «πότε έζησε και τι έκανε αυτός ο συνθέτης;», «τι γνωρίζουμε για την εποχή του;», «ποιο είναι το είδος, το ύφος ή η μορφή του κομματιού;» κ.ο.κ., δεν είναι ερωτήματα φιλοσοφικά, αλλά εμπειρικά, θεωρητικά, ιστορικά. Αντιθέτως, φιλοσοφικά είναι ερωτήματα του τύπου «σε τι διαφέρει η μουσική από τις άλλες τέχνες;», «ποια είναι η σχέση μορφής και περιεχομένου σε αυτήν;», «πώς εξηγείται η επίδραση της μουσικής στο συναίσθημα;», «πώς έχει νόημα χωρίς να είναι γλώσσα;», «ποια είναι η θέση της στην κοινωνία και τον πολιτισμό;» και τελικά «τι είναι μουσική;».